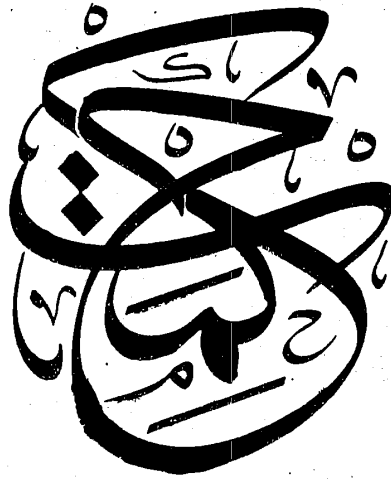

صاحب امتیازی :

شهبندر زاده قلبلی
احمد حلمی

اداره و تحریر علی :

جفال اوغلی جاده سنده دائره مخصوصه در .
مخابرات صاحب امتیاز ایله جریان ایتلیدر .

نسخه سی هر پرده

۲۰ باره در .

۲۴ جمادی الاول ۳۲۸

شرائط اشتراك

ولایات عثمانیه ایچون

سنه لکی ۳۰

آلتی ایایی ۲۰ غروشدر

ممالك اجنبیه ایچون سنه لکی ۱۰

آلتی آیلنی ۶ فراتقدر

اعلانات ایچون اداره مأموری محمد ذهنی بکه

مراجعت ایتلیدر .

بولسزمکتوبلر قبول ایلنلر

حزیران افرنجی — ۲

۲۰ مایس ۳۲۶

بسم الله الرحمن الرحیم : ان شاء الله تعالی

حریتك پوشكلاہ یعنی استقلال ایہ اصل حریت انسانہ آرمندہ۔ انسان ایہ حیوان آرمندہ کی فرق قدر، بویوک برفرق وارد۔ بر حیوان، احتیاج جس ابتدائی پردہ دفع حاجت ایدر۔ لیکن بر انسان حتی وختی ویدی سیلہ اولسہ، بویہ بر حرکتی مجبور ایتمز۔ بویہ بر حرکتی ادب و خیا مانع اولور، استقلال ایہ تحدید ایدر، حریتی استعمال ایہ مناسب بر تجربی ایدر۔ واداب مؤسسہ دائرہ مندہ حرکتی مجبوریت کوریر۔

دیک کہ استقلال بالکمز موانع مادیہ و طبیعیہ ایہ محدوددر۔ حریت ایسہ بومواندن زیادہ ووانع مینویہ [اخلاق و دین و سائر] ایہ محدوددر۔

حریت، تظاهراتی اعتباریہ، حریت فکر، حریت کلام، حریت اعمال کی اوج قسم مهمہ آریلیں۔ حریت فکر، بلا قید و شرط دوشوئیک دیمکدر۔ حریت بویہ وادیہ قالدخہ هیچ بر تاثیر خارجی کوستریمجکی ایچون، معنای تاملہ مقدسدر، یعنی متفکر کی وجدانہ، صمیمیتہ عائد اولدینی ایچون تعرض و مداخلہ دن مصونددر۔ حریت فکریہ نہ برکسہ نک ونده۔ بر هیئتک مداخلہ و معارضہ حتی اولہماز، بویہ متفکر ایہ وجدانی دها طوغریبی اہ ایہ قول آرمندہ برایشدر۔ مادہ کہ سائر انسانلرہ خیر وشری اولقی امکانی بوقدر، هیچ کسہ نکدہ اوکا مداخلہ صلاحیتی اولہماز۔ لیکن حریت کلام وحریت اعمال بویہ دکلدر۔ فکر، کلام شکلہ کیرسہ، سائر انسانلر اوزرندہ بر تاثیر ایقاع اجتماعی بحققدر۔ شو حالہ ایسہ، بالجلہ تقیدات مینویہ ایہ مقید اولماسی طیمیدر۔ بونیہ بر مثال ایہ توضیح ایدلم۔ بر آدم فرض ایدلم کہ دین،

ف. ا. ح.

بالطریق

برنجی کتاب

ابلیس عزالدین بہمن

مقدمہ

مشہدی — (متفکرانہ) ثبوت ا سوزلر یکدن بندہ بعض نقاطک شایان تدقیق اولدینی فکری ایقاع ایتدی... بکا تردد کلدی... شہدی بہ قدر ناصل اولمشدہ بوقاطی محاکمہ کیہ لزوم کورمہ مشم ا (جبر نفس ایہ ہیئت ناخوہ رئیسہ خطایا) دعوامدن واز یکدم! بر ساعتک مباحثہ ایہ فکرنده تردد حاصل اولان بر آدمک بوامتہ رھبرک ایتمک حتی اولہماز، دعوامدن واز یکدم، چونکہ هیچ برشی بیلیمدیکمی آکلادم!!!

اخلاق، عادات وادابک امر و نایس ابتدائی موادک هیچ برینہ لزوم کورمہور، مثلاً ازدواجہ نہ لزوم وار، ہرارکک ارضا ایدہ بیلدیکی قادیئلہ، ہر قادین اوزو ابتدائی ارککلہ قاجنہ عشق و علاقہ کی اوینا۔ یہ بیلیر، دیہ دوشونور۔ اگر بودوشونجہ سی بالکمز نفسندہ قالیسہ، خیر وشری کندیئہ عائد اولاجندن ایداً مؤاخذہ بہ مستحق دکلدر۔ لیکن بودوشونکری یازار و سوبلرسہ، بوافکاری قبول ایتمہ ہیئت اجتماعیہ نک اوکا قارشی برحق مؤاخذہ حتی ترہیبی وارد۔ بویہ اولہمازسہ، بر ہیئت اجتماعیہ، بر حکومت تصوری بیلہ ممکن دکلدر۔

معافیہ حریت کلام ایہ حریت اعمال آرمندہ یئہ بویوک برفرق وارد۔ برشیٹی سوبلہ مک و یازمقی، انتظار تدقیق و محاکمہ کیہ قویق ایہ یایقی آرمندہ کی فرق یک عظیمدر۔ اولاً حریت کلامیہ افراط و غریبیکری ایہ مؤاخذہ و تقید اولونورسہ ترقی و تکامل ممکن اولہماز، ثانیاً حریت کلامیہ، افکار مقبولہ و مؤسسہ کی دخی «دائرہ توقف و تدقی» دن قوت ترقی کی بر خاصہ مالکدر۔ بوراسدہ براز ایضاح ایدلم۔ مفرط پوزیتیویزم، آتہ ییزم و اثرہ کی الوہیتی انکارہ، ادیان تخریبہ یورون مسالک حکمہ پوزندن فکر دینی و مصدق الوہیت اولان مسالک کار ایتمش، ضرر ایتمشدر، چونکہ تکامل و ترقی لزومی حسن ایہ شددر۔

تاریخ اسلامہ باقارسقی، اوائل اسلامہ، دین مزرمزدہ حریت کلامہ نہ درجہ لردہ رعایت اولوندینی کال افتخار و کال حیرت [زیرا باشقہ بردندہ مثلی یوقدر] ایہ کوریریز۔ برچوق مسالک فلسفہ، کال سربستی ایہ افشار ایتمشدر۔ بر چوق مذاہب، مثلاً مذہب اعتزال، اجماع امتک مقبولی اولدینی حالہ هیچ بر تعرضہ۔ هیچ بر جبر و شدت معروض

عالم — (مشہدی نک بونیہ صاریلارق) آم قارداشم... سنک کی نادر بر علامہ نک موت فیجیتہ جناب حق راضی اولمادی... یوز بیک حد وشنا۔ بن وارہم، شیخ الاسلامہ، بادشاہہ تبشیر ایدیم۔ بیاسہ کہ نہ قادر سوبنہ جککار!

ہیئت ناخوہ عادتاً قوشارق سراہ کدیوردی، بر آن ایچندہ خاق آرمندہ مشہدی نک ترک اعتزال ابتدائی شایع اولدی، بیکارچہ آغیزدن «مشہدی توبہ ایدیورمش، علامہ مز قورتولدی! سوزلری جیقہوردی۔ مشہدینک بومغلوییتی اوزرینہ برارالق حدتشدن دیل طوتولش اولان عزالدین بہمنک آغزی آجلدی، دنیاہ میدان او قورجہ سہ بر طورلہ دیدیکہ:

— یئہ ناغہ ایتدی! یئہ اہ! بومنخوس اختیار شوخرد نامی برزن لرزانہ چوریدی۔

لغت!

برکرہ داہا حریت ووقار انسانہ آیاقلر آلتہ آیتلیدی!! (آغزی کویورہرک) ذلیل انسان،

قلامشدر۔ علمای دین، کلامہ کلامہ مقابلہ ایتمشدر دشمنلری سبب تمیز ایہ قارشیلامشدرور۔ دیک کہ حریت کلامی اساساً دین و اخلاق و منافع عامہ ملیہ تقید ایتمکدہ اولوب بوکا رعایت ایتمہ اولورسہ، اونک کلامہ یئہ کلامہ مقابلہ، کلامہ مؤاخذہ ایجاب ایدر، شاید سوبہ استعمال حریت کلامدن بر ہیئت اجتماعیہ نک امنیت و سلاقی خاطرہ بہ دوشیورسہ، او حالہ ایش قانون رجعت ایدر، ایجاب حال نہ ایسہ قانون یایار۔

حریت اعمال، طوغریدن طوغریہ قانونک تحت مراقبہ سنددر۔ قانوناً تنوع و محدود اولان بر فعلی اختیار و اجرا ایدن کسہ حریم اجتماعی یایدم سوزیلہ نفسی جزادن قورتارہ من۔

شہدی دہ بومبخت مهمک جہت دینیہ و حکمیہ سنہ کلہ: بحیا ساحۂ طبیعتدہ، حریت، مساوات اخوت و عدالت فکرلریک مناسی و تطبیقاتی وارمیدر؟ بونلر، بشریتہ مخصوص و طبیعتک فوقندہ بمعذبات عالیہ میدر، یوقہ احوال طبیعہ دیمیدر؟ دین جلیل اسلامہ کور انسان، ارادہ جزئیہ سی داخلدندہ، حردر، هیچ برشی خلق و ایجادہ مقتدر اولدینی حالہ ارادہ جزئیہ سیلہ سوق وادارہ بہ مقتدر و بشایرین بالجلہ اقبالندن عتدہ و عند الناس مسئول و معاتیدر۔ مقام شریعتدہ یعنی عموہم مخصوص اولان درجۂ عامۂ انسانیتدہ اولدخہ ہر آدم بویہ بیامک و بویہ اینانغہ دیناً یورجلودر۔ بوکا حکمت اسلامیہ دہ «مقام توسل و اسباب» دنییلور، بومقامک فوقندہ اولان اولان خواص بشرک معرفت و مشاہدہ سی باشقادرو اولاجندن اونلر «ارادہ جزئیہ» اسباب و وسائل «ترک ایدہ بیایرلر۔ لیکن بویکی حالات هیچ بروقت قانون عام اولہماز۔ اسلام، انساندہ

محکوم انسان!

کندی ادرکنک ایجاد ابتدائی کابوس تحکمک آلتندہ ازیان بیچارہ انسان!

سکا بوعاللدہ درد معیشت، بارحیاء، امراض احتراصات کافی دکش کی محنتی ابدی ایتمکی تخیل ایدن اسیر انسان!

اوح! غرازیل، غرازیل! سن بہ مغلوب اولدک، یئہ حضیض مغلوبیتہ آیتلدک!

شیخ عبدالصمد ساکت — حقیقت، خیالہ غالبدر! ای بیچارہ! حریت انحقاق الطلاقدہ ممکنندر۔ عزالدین بہمن — اوح! حایر، حایر، غرازیل مغلوب اولماہیجی! اونک مقهوریتی باعث جیات ایدیہی اولدی!

ثبوت، ثبوت، جالیشہ جی، چالیشہ جی... برکون... انسانلرک اسارت مادیہ کی محو ایتدکن صوکر! اسارت معنویہ دن دخی قورتولدینی کون غرازیل غلبہ ایدہ جک... ثبوت، انسانلرک انسان اولدینی کون سلطنت بخدر!

حریت مطلقه ادعا ایدن مذهب اعتزالی و انسانلری بی اراده و بی حریت بزما کینه ظن ایدن مذهب جبری مقبول کورمز .

افراط و تفریط و بنابرین حقیقتدن متباعد اولان بو ایکی مسلکه بک قدیم زمانلردن بری اتباع ایدنلر بولونمیشدر . زمانلرده کی نظریات علمیهدن چقاریلان طوغری و یا کلاش مسالک حکمییه ، مثلا اثباتیون ، وحدیتون (Monisme) مادیون و بلکه تئقید یون و هر حالده جبریون (Determinisme) مذهبلیینه کوره اراده و حریت معناسز گلهدر . عالمده حکمفرما اولان قانون ، قانون ضرورت [وجوب] و جبردر . هر حادثه و هر فعل ضروریدر ، اولدیندن باشقا بر صورتده اولماسی مستحیلدر . شوو حالده ایسه اراده و حریت کی گلهلرک فی الواقع مناسی قالماز .

اغراب غرابدن اولارق بومذهبله مالک اولان ادملر ، حریت انسانیه ایچون الک چوق چالیشانلردر . اولنرک شو حرکات عالیجنابانلیله مذهبلی آره سنده کی تضاد تام ایسه ، مذهبلینک بطلانی و حریت نسبیة انسانیه ی اثبات ایدمک بر اهرن قاطعه دندر [مابعدی وار]

عالم اسلام

قازان مسلمانلری

بشریتی تشکیلی ایدن جمیات عظیمه دن بری و بلکه الک بیوکی امت اسلامی اولدینی و بو کتله عظیمه نك اجزاسی بکدیگرینه صوگ درجه ده قوی مربوط بولندینی معلومدر .

مع هذا عالم اسلام دخی بعض روابط متمیزه ایله مربوطه بولنلردن مرکب بولنور . بو هئلرک الک بیوکی و حتی سلیچو قیلرک دور اقبال دهری عالم اسلامیک الک

(شیخه باقاراق) وای قورناز اختیار ، وای ! بش دقیقه ده حریتک یکریمی سنهک مکتسبات علمییه سنی محو ایتدی !

صوکراده بکا سحر باز دیورلر . اصل سحر باز شو بین مشنوم !

اگرینده بویه بر قدرت اقناعیه ، وجدانلر اوزرینه بویه بر حکم و تاثیر اولایدی ، نهلر یاممازدم ! بواشاده سرایدن بر جم غفیر چقیوردی .

شیخ الاسلام ، بر سچوق شهزاده سی ، بر جوق علما و مامورین میدان کایورئی .

هئمت ناهو طرقدن پادشاهه مشهیدنک سبب رجوعی و توبه سی بر تفصیل بیلدرلش ایدی .

پادشاه فوق الحد مسرور اولمش و حقننده کی غرویاتک اهمیتلرک مشهیدی کی بر علامه یی جمع افکار سنییه جلب اتیمسیه نابت اولان شیخ عبدالصمد

ساکتی دخی علامه ایله برابر عفو ایش ، مسرتی اظهار و علمه اولان محبتی اعلان ایچون بوا یکی ذاتی کتیرمک اوزره شیخ الاسلامی ایله بر شهزاده یی

بیوگ خادمی ترک مانیدر . بوکون اسلامیک استقلالیت سیاسی سنی محافظه ایدن آنلردر بوکون مدنیت غریبه دن و ترقیات عصریه دن احتیاجات و مدنیت اسلامییه نك مساعد و اقضا ایتدیکی درجه ده مستفید اولمغه چالشان یته ترکلردر . ترک ملتک عثمانیلردن صوکران ائمه هم اعضاسی بزجه قزان مسلمانلری دیه معروف اولوب (اورال) ، (قازا) ، (وولغا) حوضه لرده ساکن بولان و مقدار نفوس یی بش آنی مایه نه بالغ اولان و اسکیکن وولغا و قازا باغلارلری و خزرلر نامیه مزورف بولان اهالی اسلامی و ترکی در هر نه قدر روسیه ده بولردن بشقه دخی یکریمی میلوندن فضل غ غریز ، ترکان ، اوزبک الخ کی ناملری حاز مسلمان ترک وارساده بولنرک استقبالی و ترقی قزان مسلمانلرینک همت و ارشاده یی مربوطه قوی بولنور . بو مربوطیک تاریخی ، اقتصادی ، سیاسی بر جوق اسبابی واردر . قزان مسلمانلرینک عالم اسلامده حاز اهمیت اولملری نفوسلرینک کثرتدن دکلرک فضائل اخلاقیه و مدنیت غریبه یی کندی ملتلرینک خواصنی ضایع ایتکیمزین قبوله استعداد کوسترملرندن نشأت ایتکددر . تمدن جهتنجه کوستردکلری سرعت احتمال غرب ایله بک اسکیدن بری تماسده بولنلردن نشأت ایتشدر چونکه قزان مسلمانلری روسیه نك تحت اداره سنه کیردکلر

ندن بری تمام اوج بحق عصر اولیور . لکن صافیت اخلاقیه لری و با خصوص نشئت ابتدائی ، ثبات و عزم ، وظائف عالییه شدت رعایت کی فضائی روسلر ایله وقوع بولان تماسدن حاصل ایتوب بلکه فایده و تاریخی حاز بولندقلری محتاج اثبات اولیان حقایقندن معذوردر . قزان مسلمانلرینک احوالده مشهود بولان انقلابات و ترقیات نه درجا اهمیتله تعقیب اولنسه سزادر . بو خاقمک بوندن یکریمی سنه مقدم علوم دینییه عابد عربی

کوندرمش ایدی . طغرل بک علامه ایله شیخی حضورینه چیقارتدی ، علامه یه فوق الحد اکرام ایتدی .

فکرینک غلبه سندن ناشی بک ممنون اولان عمید الماک دخی علامه یی توقیر ایدیوردی پادشاه ، علامه مشهیدی به مهم بر قاضیای تکلیف ایتدی .

مشهیدی مرارته کولدی ، دیدی که : — شهنشاه ! بن شیمدی بر عالم دکل ، بر طالب ، بر جوج صابیرم ! مساعده شاهانه کزله یکیدن تدقیقانه قویولاجم ، استاذمه شویر روشن ضمیر اولاجقدر .

بو سوزلر شبخک انظار تدقیقه هدف اولماسنی ایجاب ایتدیردی .

پادشاه بو نورانی ذاته انظار خیر خواهانه سنی جویره رک دیدی که :

— شیخم ، بزى معذور کور ، بز شریعت غرائک خادم و مأمور یی . اعتقاد کز حقننده دخل و تمربض واقع اولدی . لکن بونک افتر اولدینی تحقق ایتدی . زیرا که علامه مشهیدی نك فکر

بعض کتابلردن بشقه مطبوعات نامنه برشلری یوقدی . یته یکریمی سنه مقدم بولنرک مدرسه لرده علوم دینییه نك ولسان عربک غایت نافص بر صورتده همده لسان فارسی ایله تدریسندن بشقه برشی یوقدی . چال بوک بولکون بولر ، روسیه کیمنایارلری درجه سنده فن کوستریان و عالی درجه ده علوم دینییه تدریس اولان بش آنی منتظم مکتبلریله رشدی و ابتدائی درجه سنده اون بیکدن زیاده غایت منتظم مکتبه مالک بولنورلر . اصول جدیده نامیه مشهور اولان بونکتبلرک اصول تدریسلری پداغوزینک ترقیات حاضر سنه یه متناسب بولندیندن بوکون عالم اسلامده تدریسات ابتدائیه سی الک منتظم و مترقی ملکک اسلامییه قزان دینسه خطا دکلدر . تا تارک اصول جدیده نامی آلتنده مشهور بولان ابتدائی لری قدر مکمل درسماتده مع اتناסף بر مکتب یوقدر . شو قدر وارکه انجیرا اتحاد ترقی جمعیتی طرفندن تأسیس اولان نمونه ابتدائی مکتبلرنده اثر تجدید کوریلور .

روسیه مسلمانلری آره سنده الک مشهور اولان مراکز معارف اورنبورخ ، قزان ، اوقا ، ترویسکی شهرلریله (ویاقتا) ولایتده کی (بونی) قریه سدر . بومحارک هر برنده متعدد منتظم مکتبلر ایله حسابیز ابتدائی و رشدی مکتبلری واردر . بو مکتبلرک الک منتظمی و یاقتا ولایتده کی اولوب پروغرامی آلمانیانک کیمنایارلری سیستمده بولنور . علوم دینییه رشدیه درجه سنده کوسترملکده در اصول تدریس پداغوزینک ترقیات حاضر سنه تمامیه موافقدر . مکتب طلبه سی بش یوز قدر اولوب بولاردن ایکی یوزی یوقاری صنفلر مداوملیردر . بوندن بشقه (بونی) ده غایت مکمل بردار المعاملات واردر . طالبانی دزت بوز قدر اولوب اصول تدریس و پروغرامی غایت مکملدر .

مستحسنه رجوعی سنک همتکه اولدی . بوندن بویوک کرامت اولاماز .

مفتلری ترسیه ایدرم ، بزى دعای خیر ایله یاد ایت .

شیخ — شهنشاه ! خداسی مکر التپسندن مصون و هر فعلدی عدل و نفعه مقرون ایتسین !

طغرل — درگاه کز ترده در ؟

شیخ — قزوين دیارنده ، اطوت قلمه سی قریبنددر . طغرل — بر شینه احتیاج کز وای ؟ درگاه کز

اطعامیه تخصیص ایدم می ؟

شیخ — حمد و ثنا خدایه ! فقیر و فقرامن هر احتیاجدن بری یز .

شاه بوا یکی ذاتی مرهقا برلرینه اعاده ایتدی .

یوقاری ده ذکر ایتدیکنر محاوره یی بزم اوج کنج بک بویوک دقله دیکه مشلردی . عمر خیام شیخه مقنون اولمش ایدی . نظام ایسه علامه یی ترجیح ایدیوردی . مابعدی وار .